

PAPER

O'QUVCHI DUNYOQARASHINING SHAKLLANISHIDA SHE'RIY ASAR MAVZULARINING AHAMIYATI

Axadova Sevara Toxir qizi^{1,*}

¹Samarqand Davlat Pedagogika Instituti Tillar fakulteti 2-bosqich magistranti

* axadovasevara41@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada o'quvchi dunyoqarashining shakllanishida she'riy asarlarning tutgan o'rni haqida tahlil qildik. Usmon Azim va Faxriyor she'rlari tahlili misoli orqali o'quvchi ongida vatanparvarlik, ezgulik va mehr-muhabbat tuyg'ularining aks etishini ko'rib chiqdik.

Key words: Usmon Azim, Faxriyor, Shavkat Rahmon, Alpomish, dunyoqarash, ezgulik, she'r, baxshiyona, xalqona

KIRISH

She'ning o'zi nima? "She'r ohang jihatdan ma'lum bir tartibga solingan his-tuyg'u ifodasi sifatida vujudga kelgan hayajonli, ritmik nutqdir".[1,311] Biroq, bu ta'rif she'ning barcha jihatlarini qamrab ololmaydi. She'ning xususiyatlari va sirlari juda ko'p. Masalan, Abdulla Qahhor aytganidek: "She'r bir mo'jiza. Uning mo'jizalik sirlaridan xabardor bo'lish, bu sirlarni jilovlash har kimga ham muyassar bo'lavermaydi. Bunga erishish uchun zehn, sabr va mehnatdan boshqa yana nimadir kerak".[2, 253] Shu "yana nimadir kerak"ligi sababli ham har kim she'r yozolmaydi, yoki she'r yozganlarning barchasi shoir sifatida tanilmaydi. Abdulla Oripov

esa she'r haqida shunday deydi: "She'r inson ruhining birmuncha g'ayritabiiy, ayrica holatidan tug'iladi".[3, 19] She'ning ko'p sirli tabiati sababli u har bir kishiga turlicha ta'sir qiladi. Uni har kim boshqacha tushunadi. She'r aql bilan darhol anglab bo'lmaydigan his-tuyg'ularning so'zdagi aksidir. U inson qalbining tovushlari va harf-so'zlar orqali yaratilgan manzarasidir. She'r ko'ngilning mevasi bo'lgani uchun unda ohang va musiqa tarovati bor. Shu sababli u qalbni zabt etadi, bir lahzada mahzun qilishi yoki quvonchga to'ldirishi mumkin.

Bundan tashqari, she'rni sharhlash, uni o'rganish qadimdan insonlarda katta qiziqish, ishtiyoq va intilish uyg'otgan. Bu intilish esa inson uchun doimiy ehtiyojga aylanadi. Chunki she'ning har bir unsuri, undagi har bir tovush alohida ma'no

Compiled on: April 2, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Humanities* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

kasb etadi. Ularni anglash va tushunish aqlni boyitadi, ruhga esa tinchlik va halovat bag'ishlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

She'riyat o'quvchining fikrlash dunyosini kengaytirish, hissiyotlarini rivojlantirish va shaxsiy qarashlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Har bir she'r o'quvchiga insoniy qadriyatlar, hayotiy vaziyatlar va atrof-muhit bilan bog'liq muammolarni idrok etish imkonini beradi. Shu tariqa, she'riy asarlar o'quvchining dunyoqarashi va tafakkurini boyitadi.

“Mantiq – she'r uchun nisbiy tushuncha” ekanligini ta'kidlagan shoir Faxriyor she'riyati o'quvchini ongiy rivojlanishga undaydi. Uning kechinmalari sokin o'ylar ummonining dolg'alanishi va hatto to'fonlar hosil qilishiga sabab bo'ladi. Faxriyor lirikasini kuzatar ekanmiz, biz asl va zabardast ijod namunalari bilan qarshilashamiz. Har bir she'r o'zida shoir qalbini o'qish imkonini beradi. She'rlarida hayot va falsafa, murakkab ichki ziddiyatlar, ruh va tan isyoni, erk, bashariyat, yasham aro yotgan, biz sezgan-sezmagan masalalar, ularga nisbat berilgan kechinmalar o'rin olgan. Faxriyor she'rlarini shunchaki o'qib, hazm qilish imkonsiz. Buning uchun katta kuch, energiya va salohiyat kerak bo'ladi. Aks holda, she'rdagi tub mohiyatni kashf etolmaymiz. Qozoqboy Yo'ldosh: “Faxriyor she'rlarini o'qish ham, uqish ham, ta'sirlanish ham oson emas. Lekin uning bitganlari milliy she'riyatimiz taraqqiyotining shunday darajasidadirki, uni bilmaslik estetik va ma'naviy qiyofaning kemtikligiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham bugungi oydin o'zbek Faxriyor asarlarini o'qishi, o'rganishi, tahlil qilishga ehtiyoj sezishi kerak”, – deya bejiz yozgan emas.[4, 64]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Odam taroshlamoq bo'lsangiz toshdan,
toshni silang,
imkon qadar ko'rgazing mehr.
Toshlar faqat shafqat oldida himoyasizdir.
Toshga gullar tuting,
nimpushti gullar –
shafqat rangidagi gullarni tuting.
Tosh, albatta, cho'zar qo'lini,
gulingizni olar, qo'lingizni o'par,

yig'lab yuboradi, ishoning, shu tosh.[5, 251]

Shoir yuqoridagi erkin vaznda yozilgan she'ri orqali insoniyatning mehr-muhabbatga, shafqatga bo'lgan ehtiyojini nihoyatda go'zal tasvirlab beradi. Odamzod go'dakligida qalbi mehr va yorug'likka to'la, tashvishlardan holi bo'ladi. Biroq vaqt o'tgan sari turli sinovlar bilan qarshilashadi, turli qiyinchiliklarni, ruhiy holatlarni boshidan kechiradi. Hayot deb atalmish qozonda qaynarkan, kimlardir, bir vaqtlardagi go'dak qalbini unutib qo'yadi, diydasi qattiqlashib, og'ir xarakterli odamga aylanib qoladi. Chetdan qaraganda, ular o'ta qattiqqo'l, mehr-shafqatsiz inson bo'lib ko'rinadi. Tosh detali ramzan ana shunday insonlarni ifodalamoqda. Ushbu mehr-muhabbat, shafqat mavzusidagi she'r ham o'quvchilarning ongida inson qalbining tub-tubida har doim mehr-shavqat, insonparvarlik va beg'uborlik tuyg'ulari saqlanib qolishi mumkinligi to'g'risida ozmi-ko'pmi tasavvur uyg'otadi.

Hozirgi zamon o'zbek she'riyatining iste'dodli vakili Usmon Azim ham so'zning qadrini baland tutgan shoirlardan sanaladi. U peyzaj lirikasining eng go'zal namunalari yaratgan. Usmon Azimning deyarli har bir she'rida tabiatning bitta unsurini his qilish mumkin. Shu kichik detal tabiatning bir lahzalik tasvirini o'quvchi ko'z o'ngiga keltiradi. Usmon Azim individual uslubiga xos jihatlardan bo'lmish “Baxshiyona”larda ham biz tabiat unsurlari obrazi va manzaralariga guvoh bo'lamiz. Peyzajlar ko'tarinki drammatizm bilan tasvirlanadi. Xalqona ohang va baxshiyona ruh – Usmon Azim she'riyatining bosh mavzularini belgilaydi. Uning she'rlaridagi milliylikka yo'g'rilgan, quruq tasvir va balandparvozlikdan yiroq bo'lgan oddiylik, soddalik va samimiyat, og'zaki ijodda yetakchilik qiluvchi xususiyatlar ana shu baxshiyona ruhning asoslaridir.

Toshdaymas, tog'day bo'lg'in,
Qoyangda qush uyg'onsin.
Eling senga qoqilmasin,
Eling senga suyansin.

Baxshiyonalarda asosiy mavzular – yurtni ardoqlash, mardlikni ulug'lash, er yigitning tarbiyasi hamda dunyoning makkor o'yinlarini anglashga da'vatdir. Usmon Azim ijodida qo'llanilgan badiiy vositalar shoirning xalq tilidagi mavjud tasvir vositalaridan, uning beqiyos

go'zal tilining yashirin imkoniyatlaridan juda o'rinli foydalanganini, shoirning o'ziga xos individual uslubi xalqona ekanini namoyon etadi. Bu holat Usmon Azimning xalqimizni faxri bo'lgan Alpomish obrazini yaratishga bo'lgan harakatlarida, tanlagan badiiy vositalarida yaqqol ko'rinadi:

Bir ninachi – sarxushu dovdir –
Jirkanmasdan qo'ndi qo'limga...
Titroq etdi jonimga dovur,
Nogoh hayron boqdim o'limga.
Va eshitdim, erning tagida
Dupur–dupur – elib kelar ot.
Men – Alpomish behol yotibman,
Shoshib kelar Qorajon – Hayot!

Shuningdek, Faxriyor va Usmon Azim ijodidan so'ng, Shavkat Rahmon she'riyatidagi mavzular ham o'quvchining dunyoqarashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning asarlarida insoniy qadriyatlar va ichki kechinmalar asosiy o'rinni egallasa, Shavkat Rahmon uchun ayniqsa erk, mustaqillikka intilish va unga erishish yo'lidagi kurash mavzulari markaziy o'rin tutadi. Shu sababli, o'quvchi uning she'rlarini o'rganayotganda nafaqat hissiy va ma'naviy tajriba orttiradi, balki jamiyatdagi mas'uliyat, shaxsiy erkinlik va vatanparvarlik tushunchalarini ham chuqurroq idrok etishga o'rganadi. Ana shunday vaziyatda elining erksiz, Vatanining qaram ekanligi shoirni ijtimoiy mavzularda og'riqli she'rlar yozishga undadi. Bu haqda o'zi ham o'kinib yozdi:

Qaysi bir dunyoga buncha og'rindim,
Dilimni qaritdi besamar janglar.
Men jangchi emasdim, Men shoir edim,
Nihoyat shoirdan ko'ra zobitman.[7, 384]

Shoir rohatlanib ruhiyati go'zalliklarini ifodalamoqchi edi. Ammo erk uchun, Vatan mustaqilligi uchun kurash maydoniga otilgan Shavkat Rahmon o'zi ta'kidlagani kabi zobitga aylandi. Shoir “musulmon millatim dedim”, – deya yozar ekan, “imonli el” ma'nosini nazarda tutadi. “Haromni xush ko'rgan maslakfurushlar”ga yuzma-yuz bo'lar ekan, “zig'irday himmatini minnat qilgan”larga qarab hayron shoir “buyuk urushda yaproqday sarg'ayadi”. Shoir ijodida Vatan mavzusi, erk mavzusi kabi mavzular yetakchi mavzu sanalgani holda, ularda shoir Vatani erksiz, qaram ekanini aks ettirdi.

XULOSA

She'riy asar mavzulari o'quvchi dunyoqarashining shakllanishida muhim o'rin tutadi. She'rlar orqali o'quvchi nafaqat badiiy obrazlarni, balki hayotda uchraydigan turli holatlar va insoniy kechinmalarni anglay boshlaydi. Lirik asarlarda ko'tarilgan mavzular o'quvchini o'ylashga, o'z fikrini shakllantirishga va atrof-muhitga e'tibor bilan qarashga undaydi. Shu jarayonda o'quvchining his qilish qobiliyati, mulohaza yuritish darajasi va estetik didi rivojlanadi. Natijada, she'riy asar mavzulari o'quvchi ongida muayyan qarashlar va hayotiy xulosalarning shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hotamov N. Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. T.: O'qituvchi. 1983, 311– b.
2. Qahhor A. Asarlar, 6 tomlik. – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1971, 6-tom, 253– b.
3. Abdulla Oripov Ehtiyoj farzandi. – T.: Yosh gvardiya, 1988, 19 –b.
4. Yo'ldoshev Q. Noziklashuv jarayoni. “Yoshlik” jurnali, 2014, 10-son. 64–b.
5. Faxriyor. Ayolg'u. – T.: “Sharq” nashriyot-matbaa, 2000. –254–b.
6. Usmon Azim. “Tanlangan asarlar” 1- jild. – T.: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2016.
7. Shavkat Rahmon. Saylanma. – Toshkent: Sharq NMK, 1997. – 384–b.